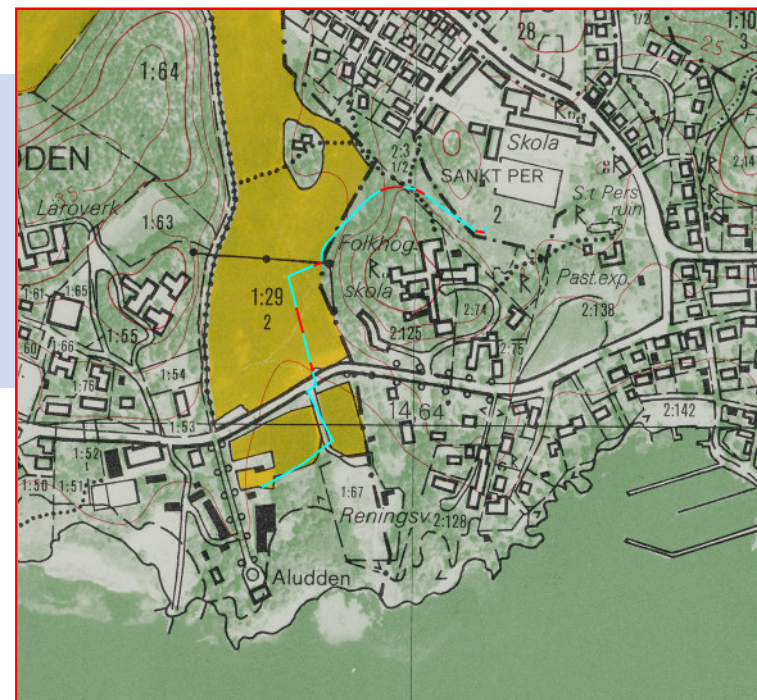

Aludden och Sigtunastiftelsen

Anders Wikström

Rapport Arkeologisk utredning

Aludden och Sigtunastiftelsen

Anders Wikström

Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum nr 7

Sigtuna Museum

Stora Gatan 55
193 30 Sigtuna

sigtunamuseum@sigtuna.se
www.sigtuna.se/museer

Produktion: Sigtuna Museum

© Text: Anders Wikström
© Kartor: Anders Wikström
© Foto: Anders Wikström
© Formgivning: Jacques Vincent
© Original: Anders Wikström

Tryck : Sigtuna 2003

ISSN : 1401-4645
ISBN : 91-971128-3-6

Innehåll

Inledning
5

Topografiskt läge och bakgrund
5

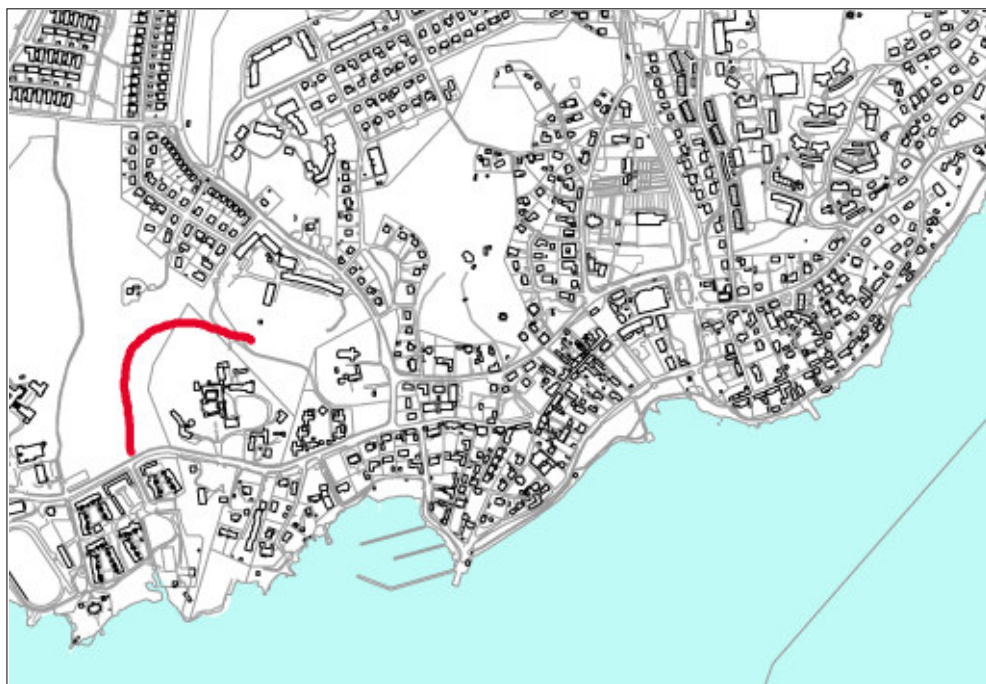
Uppläggning och genomförande
8

Undersökningsresultat
9

Slutsatser
11

Referenser
12

Administrativa uppgifter
13

Orienteringskarta med schaktets placering i staden.

Inledning

Med anledning av en planerad utbyggnad av fjärrvärmeledning till kvarteret Aludden i Sigtuna utfördes i april 2003 en arkeologisk utredning som till största delen bestod av schaktningsarbete. Fjärrvärmebyrå AB (FVB) i Västerås planlägger utbyggnaden på uppdrag av Brista Kraft AB. På uppdrag av Fjärrvärmebyrå AB gjorde Sigtuna Museum under 2001 en antikvarisk bedömning av två alternativa sträckningar av fjärrvärmeledningen:

1. Söder om Sigtunastiftelsen längsmed Manfred Björkvists allé
2. Norr och väster om Sigtunastiftelsen

Ur fornlämningssynpunkt var alternativ 2 att föredra. Inga kända fornlämningar finns längs denna sträcka, men det gjordes en bedömning att två partier borde undersökas mer noggrant eftersom det fanns en möjlighet för under mark dolda fornlämningar (se Topografiskt läge och bakgrund).

Schaktningsarbetet utfördes av Sigtuna Museums Undersökningsverksamhet (SMUV) längs den berörda sträckan enligt alternativ 2 den 15 april 2003.

Topografiskt läge och bakgrund

Den planerade sträckningen för fjärrvärmeledning enligt alternativ 2 är belägen väster om Sigtuna strax norr och väster om Sigtunastiftelsen (figur 1).

Figur 1
Den planerade fjärrvärmeledningens sträckning
norr och väster om Sigtunastiftelsen.

Området ingår inte i Sigtuna stad fornlämning nr 195, men ligger i nära anslutning till den förmodade platsen för det medeltida hospitalet i Sigtuna (fornlämning nr 1 i Sigtuna stad) och några vallbildningar (fornlämning nr 240 i

Sigtuna stad). Närheten till dessa två fornlämningar bedömdes vara tillräckligt för att en utredningsgrävning borde genomföras eftersom det fanns risk för att delar av fornlämningarna låg dolda under mark.

Kunskapsläget om Hospitalet

Första gången som Sigtuna hospital omnämns i skriftliga källor är 1278 tillsammans med ärkestiftets övriga hospital i Enköping och Stockholm. Troligtvis var hospitalets kapell/kyrka instiftat till S:t Görän. Under medeltiden var hospitalen kyrkliga institutioner för leprasjuka (spetälska) varifrån namnet hospital kan härledas. Efter reformationen övergick hospitalen i statlig regi. I de skriftliga källorna omnämns Sigtuna hospital sista gången 1680 (Palme, O. 1914). Därefter verkar hospitalet vara nedlagt. Hospitalet i Sigtuna har mao använts under mer än 400 år.

Hospitalets läge har trots dess långa brukningstid inte påträffats. Varken tegel, sten eller gravar har kunnat kopplas samman med byggnader eller kyrkogård tillhörande hospitalet. Vid schaktningsarbeten på 1940-talet vid nuvarande S:t Göransgården påträffades dock stenar som misstänktes komma från kyrkan, men det har inte kunnat bekräftas genom senare iakttagelser. Utifrån dessa resultat benämndes platsen som fornlämning nr 1.

Figur 2
Översikt över undersökningsområdet. De äldre vägarna, strandlinjer och åkerytor är excerperade från en ägodelningskarta över Sigtuna från 1810.

Den enda egentliga lägesbeskrivningen återfinns i Aschaneus "Beskrifning om Sigtuna" från 1610-talet (Gihl, G. 1925. s 14). Aschaneus skriver:
"Thett Gamble Siggstuna Stadz Hospital, hafer varit, på thenn västre vdden frå S. Pederz kyrkio, vid wijken, Ther til hafer varit en platz vnderlagt, och kallaz ähnu Hospitalz vdden och löten"

Enligt Aschaneus beskrivning skall alltså Sigtuna Hospital ha legat någonstans i det område som idag utgörs av Aludden (kvarteret Aludden) och Hospitalsudden (kvarteret S: t Göran).

Det råder en viss förvirring kring namnbruket av dessa två uddar. Namnet Hospitalsudden kan (efter Aschaneus beskrivning) beläggas kring tidigt 1600-tal. Namnet Aludden kan tidigast beläggas 1699. År 1760 köpte Sigtuna-borgmästaren Johan Sundblad marken kring Aludden av Sigtuna stad (Blomberg, F. 2002). Längst ut på udden byggs sedan Aluddens gård, som finns där än idag. Troligtvis syftar dock inte namnen Aludden och Hospitalsudden på samma udde. En tidigare benämning på dagens Aludden kan ha varit Tegelludden där det enligt Aschaneus skall ha funnits rester efter ett tegelbruk. Namnet Tegelludden stämmer bra in på dagens Aludden enligt Aschaneus lägesbeskrivning av de båda uddarna (Gihl, G. 1925. s15):

”Stadenz Tegelbruk hafue väll kunnat varit någre, Men i Minne hafv ett varit västan före Hospitalz Lötten och vdden, på en anna vdd, kallaz ähnu Tegellöth...”

Den udde där Sigtuna Hospital, enligt Aschaneus, skall ha legat bör därför vara den udde som än idag kallas Hospitalsudden och *inte* Aludden.

Vidare skriver Aschaneus att kyrkogården låg på en plats ”varest det nu trädas, dyrkas och upgräfvat”, vilket kan tyda på att kyrkogården har legat på en åker eller f.d. åker troligtvis nära strandkanten (Pettersson, M. 2002).

Nordost om Aludden, i dalgången mellan Sigtunastiftelsen och Sigtunaskolan Humanistiska läroverket (SSHL), ligger idag ett åkerfält. Detta fält finns markerat på en karta från 1810. Troligtvis har det använts under mycket lång tid. Dagens åkerareal ligger mellan 4,5 och 9,5 möh. Enligt kartan från 1810 gick åkern ända ner till dåtidens strandkant som idag ligger runt 2 möh. Den troligaste placering av ett hospital någonstans i detta område torde vara där mark har blivit frilagd i samband med landhöjningen. Mindre troligt är de ytor som av hävd har använts till åker. Mao bör hospitalet stå att finna någonstans i nivå med 2 meterskurvan och uppåt (figur 2). Den plats som idag sammanfaller med denna nivå är bebyggd med fastigheter. I samband med byggnationen gjordes ingen antikvarisk kontroll, vilket innebär att eventuella lämningar efter hospitalet i detta område inte är undersökta. Den del av åkern som berördes i den nu aktuella förundersökningen ligger mellan 4,5 och 7,5 möh och sammanfaller med delar som brukades på 1800-talet, och eventuellt även tidigare.

Vallbildningar och gravfält

Norr om Sigtunastiftelsen finns en fornlämning som är registrerat som nr 240 i fornlämningsregistret. Enligt registret består fornlämningen av 2 vallbildningar, 1 vall och ett röjningsröse. Den största av vallarna liknar en skeppssättning där ett par av stenarna i vallen ser ut som omkullfallna stävstenar.

Fornlämningen är inte undersökt, så om dessa formationer är fornlämningar eller inte är svårt att avgöra. En närmare granskning av kartan från 1810 visar dock att alla tre vallarna finns avritade (figur 3). Deras placering mitt i en åkerareal tyder dock på att det inte rör sig om odlingsrösen och troligtvis inte heller om vallar efter fågator, åtminstone inte från 1800-talet. Vallarnas riktning mot en närliggande kulle där berget går i dagen tyder på att vallarna snarare är en naturformation, troligtvis rester efter ändmoräner.

*Figur 3
De fyra vallbildningarna synlig
på en ägodelningskarta över
Sigtuna, 1810 (röd ram). Den
blå linjen markerar den
planerade sträckningen för
fjärrvärmeledningen.*

Uppläggning och genomförande

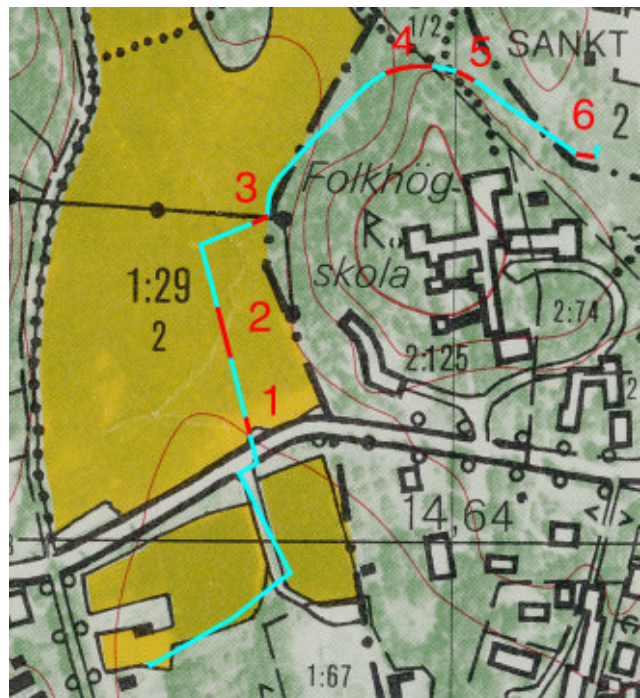
Placeringen av fjärrvärmeledningen norr och väster om Sigtunastiftelsen bedömdes av Sigtuna Museum som det klart bästa av de två alternativa sträckningarna. Vid utredningen användes kända fornlämningars placering och studier av historiska kartor som underlag för bedömningen.

Den sträcka som bedömdes vara mest kostnadseffektiv och som ur fornlämningssynpunkt var mest lämpad var dock placerad i närheten av två fornlämningar (nr 1 och nr 240). Det ansågs därför att dessa två partier borde undersökas närmare. Den nu aktuella utredningsgrävningen gick därför ut på att ta upp ett antal schakt med hjälp av grävmaskin.

Den planerade sträckningen omfattar också delar av kvarteret Aludden söder om Manfred Björkqvists Allé. Eftersom detta område är bebyggt med hus gjordes bedömningen att eventuella rester efter hospitalet eller dess kyrkogård redan kunde vara kraftigt förstörda. Detta tillsammans med att eventuella schakt skulle störa området innebar att inga schakt togs upp söder om Manfred Björkqvists Allé. För att dock säkerställa att det inte finns några fornlämningar inom denna yta bör en arkeolog vara närvarande när schaktningsarbetet för fjärrvärmeledningen sätter igång.

Undersökningsresultat

Den planerade ledningssträckningen är totalt ca 600 meter lång. Längs denna sträcka togs 6 sökschakt upp som tillsammans var 95 meter långa (figur 4). Alla schakten var 1,5 meter breda, efter bredden på en sländskopa. Inte i något av schakten framkom några spår av fornlämningar.

Figur 4
Översikt över den planerade sträckningen för fjärrvärmeledning med placering av de sex undersökningsschakten.

Nedan följer en kort genomgång av resultaten från varje enskilt schakt.

Schakt 1

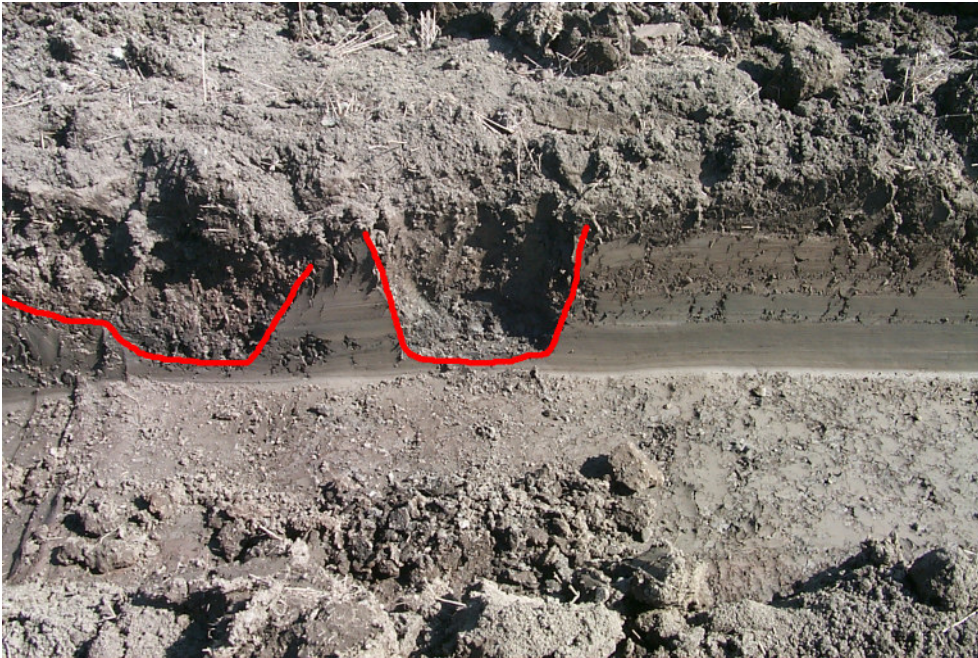
Schakt 1 var 10 meter långt i N-S riktning och ca 1 meter djupt. Jorden bestod enbart av glacial varvig lera som i den översta delen var plöjd, till ett djup av ca 0,3 meter. I den V delen av schaktet var jorden omrörd. Detta skedde troligtvis i samband med nedgrävningen av den avloppsledning som löper parallellt med den planerade sträckningen för fjärrvärme. Inga fynd gjordes i schaktet.

Schakt 2

Schakt 2 var 34 meter långt (44 meter från norra änden) i N-S riktning och 1 meter djupt.

Jorden bestod enbart av glacial lera som i den översta delen var plöjd till ett djup av ca 0,3 meter. I schaktväggarna kunde nedgrävningar iaktas som troligtvis har varit dräneringsdiken som har gått ner mot en bäck i mitten av åkern (figur 5). I den V delen av schaktet var jorden omrörd. Detta skedde

troligtvis i samband med nedgrävningen av den avloppsledning som löper parallellt med den planerade sträckningen för fjärrvärme. Inga fynd gjordes i schaktet.

*Figur 5
Fotografi på schakt 2
från väster. De röda
sträcken markerar
diken nedgrävda
troligtvis för
dränering av åkern.*

Schakt 3

Schakt 3 var 6 meter långt i Ö-V riktning och ca 0,5 meter djupt. Jorden bestod enbart av glacial lera. Inga fynd gjordes i schaktet.

Schakt 4

Schakt 4 var 23 meter långt och 0,2 – 0,5 meter djupt. Jorden bestod till största delen av morän med enstaka områden med glacial lera. Vid mitten av schaktet låg berggrunden endast ca 0,2 meter under markytan. Inga fynd gjordes i schaktet.

Schakt 5

Schakt 5 var 12 meter långt i Ö-V riktning och mellan 0,3 – 0,4 meter djupt. Jorden bestod av glacial lera.

I den Norra delen av schaktet fanns starkströmskablar som gick parallellt med schaktet (Figur 6). Inga fynd gjordes i schaktet.

Schakt 6

Schakt 6 var 10 meter långt i Ö-V riktning och var 1 meter djupt. De översta delarna av schaktet bestod av utfyllnadsmassor till den cykelväg som går parallellt med schaktet. Under fyllnadsmassorna fanns glacial lera. Inga fynd gjordes i schaktet.

*Figur 6
Schakt 5 från väster med
starkströmskablar markerade med gult
och gränsen för nedgrävningen i rött.*

Slutsats

Eftersom inte något av schakten innehöll spår av fornlämningar kan schaktningsarbetet för fjärrvärmeledning inledas utan vidare arkeologisk undersökning av berörda sträcka. Utredningsgrävningen omfattade enbart området norr om Manfred Björkvists Allé. För att säkerställa att det inte finns några fornlämningar söder om vägen bör en arkeolog vara närvarande när schaktningsarbetet för denna sträcka av fjärrvärmeledningen sätter igång. Arbetskostnaderna för denna antikvariska kontroll bör kunna omfattas av den kostnadsberäkning som gjordes för den nu aktuella förundersökningen.

Referenser

Blomberg, F. 2002. Aludden, ett litet herresäte i Sigtuna. Märsta

Gihl, G. 1925. *Martini Aschanei. Beskrifning om Sigtuna*. Sigtuna och Norrsunda. Källor till Sigtuna stads och Sigtunabygdens historia. Del 2. Uppsala

Palme, O. 1914. *Sigtuna stads privilegier*. Källor till Sigtuna stads och Sigtunabygdens historia. Uppsala

Pettersson, M. 2002. *Rapport. Fornlämning 1, S: t Görans hospital, Sigtuna stad. Förundersökning*. Sigtuna

Sigtuna Museum

Stora Gatan 55
193 30 Sigtuna.

tel.: 08 - 597 838 70, fax.: 08 - 597 838 83.
e-postadress: anders.wikstrom@sigtuna.se

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	2021-02-16887
Uppdragsgivare:	Fjärrvärmebyrån AB
Kvarter/område:	Aludden - Sigtunastiftelsen
Socken:	Sigtuna
Landskap:	Uppland
Ek kartblad:	118 21 Sigtuna
Typ av undersökning:	Utredning
Fältarbetsid:	2003-04-15
Fältarbetspersonal:	Anders Wikström
Rapportarbete:	Anders Wikström
Dokumentation:	1 schaktplan, 14 digitala fotografier

